

TESVİYECİLER HAREKETİ (1647-1649) Anayasal Demokrasi Yolunda bir Mücadele

Coşkun Can Aktan

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

Serdar Yay

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
E-mail: serdaryay@sdu.edu.tr

Özet

Tesviyeciler İngiliz İç Savaşı (1642-1648) yıllarında bir grup mutlak monarşi karşıtı aktivistin (John Lilburne, Richard Overton, William Walwyn, Thomas Prince) öncülüğünde ilerleyen ve amacı anayasal demokrasi ve hukuk devletinin tesis edilmesi olan bir siyasi hareketin adıdır. Tesviyeciler, halk egemenliği, genel oy hakkı, kanun önünde eşitlik, dini hoşgörü ve saire amaçlar için mücadele eden bir hareketti. Tesviyeciler insanların doğuştan temel hak ve özgürlüklere sahip olduklarını savunuyorlardı. Bu çalışmanın amacı Tesviyeciler hareketinin anayasal demokrasi ve anayasal hukuk devletine yönelik mücadelesini ele almak ve incelemektir.

Anahtar Kelimeler: *Anayasacılık, Anayasal Hukuk Devleti, İktidarın Sınırlandırılması, Tesviyeciler*

Alan Tanımı: *Hukuk, Hukuk ve İktisat Yaklaşımı*

Abstract

THE LEVELLERS MOVEMENT (1647-1649) A Struggle in the Path toward Constitutional Democracy

The Levellers were a group of people (John Lilburne, Richard Overton, William Walwyn, Thomas Prince) who came together during the English Civil War (1642-1648) to demand constitutional reform. They fought for popular sovereignty, extended suffrage, equality before the law, religious tolerance and so on. They

believed all men were born free and equal and possessed natural rights. This paper aims to explore the Levellers' struggle of constitutional democracy and the rule of law.

Keywords: *Leveller, Constitutionalism, Constitutional Democracy, The Rule of Law*

Jel Codes: *B15, K00*

I. GİRİŞ

Tesviyeciler hareketi İngiliz İç Savaşı (1642-1649) yıllarında ortaya çıkmış bir özgürlük ve anayasacılık hareketidir. John Lilburne (1615–1657), Richard Overton (1631–1664), William Walwyn (1600–1681) ve Thomas Prince (1630-1657) öncülüğünde başlatılmış olan bu hareketin tek amacı sınırsız ve keyfi yetkilerle donatılmış olan krallık rejiminin sona erdirilmesi ve bunun yerine halkın egemenliğine dayalı bir cumhuriyet rejimi kurulmasıydı. Tesviyeciler hareketi 1645 yılının yaz aylarında ortaya çıkmış, 1646 yılında Londra halkı ve Yeni Model Ordu askerleri tarafından desteklenmiş, genişleyen bir harekete dönüşmüş ve İngiliz İç Savaşı'nın sona erdiği yıllarda da etkinliğini yitirmiştir.

Leveller kavramının doğuşu ile ilgili olarak literatürde üzerinde uzlaşılmış bir görüş olduğunu söylemek güçtür. Bazı yazarlara göre “leveller” kral yanlısı grupların bu hareketi kötülemek ve aşağılamak için kullandığı bir kavramdır. Onlara göre bu asi grubun amacı “mal-eşitliğini” sağlamayı savunan bir eşitlikçilik hareketi idi. Kral yanlısı gruplar leveller kelimesini “düzleştirme”, “eşitleme” vs. anlamında kullanıyorlardı.¹ Onlara göre Lilburne ve arkadaşlarının amacı mal-mülk açısından “düzleştirme” (levelling) den başka bir şey değildi. Lilburne “eşitlikçilik” (egalitarianizm) anlayışını benimsemediği için kendisi ve arkadaşlarının özgürlük mücadelesine takılan bu isimden hoşnut değildi. Ancak daha sonra hareketin genişlemesi ile birlikte Lilburne taraftarları bu kelimeyi hak

¹ Leveller kelimesinin sözlükte muhtelif anlamları vardır. Leveller, bazı olaylar ve durumların sonucunda herkesin eşit-aynı seviyede olacağı manasını taşımaktadır. Ölüm bu konuda bir örnek olarak verilebilir.

Bkz. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/leveller>

Ayrıca bkz: <https://dictionary.cambridge.org/tr/s/%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/leveller>

“Leveller” kelimesi siyasi ve sosyal eşitsizlikleri kaldırmak ve aynı seviyeye getirmek için mücadele eden kişi anlamına da gelmektedir.

Bkz. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/leveler>

ve özgürlükler yönünden herkesin aynı seviyede (same level) olması manasında kullandılar. Bunun için de krallık rejiminin “tasfiye” ve “tesviye”² edilmesi gerekiyordu. Özellikle, Lilburne'nin hapishaneye atılmasından sonra destekçileri “*Levellers*” ismini fazlasıyla benimsemişlerdir.

Hemen not edelim ki, iç savaş yıllarının ardından kendilerine “*gerçek tesviyeciler*” (*true levellers*) adını veren bir başka hareket daha ortaya çıkmıştır. Liderliğini Gerrard Winstanley'in yaptığı bu gruba aynı zamanda “*kazıcılar*” (*diggers*) adı da verilmekteydi. Onların amacı Lilburne'nin amacından tamamen farklıydı; özel mülkiyetin kaldırılması ve mal-mülk yönünden “*düzleştirme*” (*levelling*) görüşünü savunuyorlardı. “*Kazıcılar*” hareketi 1649-1652 yılları arasında varlığını sürdürdü. Altını çizerek belirtelim ki, kazıcılar mülkiyette eşitlikçilik görüşünü ve bu çerçevede sosyalizm düşüncesini savunurken; Lilburne'nin liderliğini yaptığı tesviyeciler insan hakları yönünden adalet ve eşitliği savunan bir liberal-liberteryen hareketti. Tesviyeciler hareketi üyeleri tarafından yazılan manifestolarda halk egemenliği, genel genişletilmiş oy hakkı, kanun önünde eşitlik ve dini hoşgörü talepleri dile getirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı İngiliz tarihinde önemli bir yeri olan ve daha sonraki anayasacılık hareketlerine bir başlangıç teşkil eden Tesviyeciler hareketini incelemektir. Bilebildiğimiz kadarıyla Tesviyeciler hareketi Türkçe literatürde bugüne değin incelenmiş bir konu değildir. Anayasacılık felsefesi ve anayasal hukuk devleti anlayışı açısından taşıdığı öneme binaen Tesviyeciler hareketini incelemenin fazlasıyla önemli olduğu düşüncesindeyiz. Çalışmamızda öncelikle İngiltere devrim tarihini kısaca özetlemeye ve ardından Tesviyeciler hareketinin doğuşunu, mücadelesini ve kazanımlarını ortaya koymaya çalışacağız.

II. KISA İNGİLİZ DEVRİM TARİHİ

İngiliz Devrimi hiç şüphe yok ki dünya tarihinde çok önemli bir rol oynayan Büyük Britanya'nın hem kendi tarihini hem de bütün dünyayı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen olayların en önemlilerinden biridir. İngiliz tarihçi Christopher Hill “*Devrim Çağı*” olarak nitelendirdiği İngiliz tarihinin en belirleyici yıllarını şu sözlerle açıklamaktadır: “*1603 ve 1714 arasındaki yıllar*

² Biz “levellers” kelimesinin hareketin amacını dikkate alarak “tesviyeciler” olarak tercüme edilmesinin doğru olduğunu düşünüyoruz. Hatta “tasfiye” ve “tesviye” kelimeleri hareketin doğasına çok daha uygun iki kelimedir. Amaç krallık rejiminin tasfiye edilmesi ve haklar ve özgürlükler yönünden herkesin eşit olmasının sağlanmasıdır.

belki de İngiliz tarihinin en belirleyici yıllarıydı. Tarihler keyfidir, zira toplumun hayatına değil, kraliçelerin ölümüne işaret eder. Bununla birlikte 17. yüzyılda modern İngiliz toplumu ve modern bir devlet şekillenmeye başlamıştır ve İngiltere'nin dünyadaki pozisyonu dönüşmüştür." (Hill, 2016: 13).

Geçmişinde pek çok halk ayaklanması olan İngiltere'nin o güne kadar tarihinde görülmemiş derecede büyük bir hareketin İngiliz Devrimi'ne giden sürecini ele almadan önce söz konusu dönemin İngiltere'sini kısaca ele almak yararlı olacaktır.

Babası VI. James'in ölümünün ardından 27 Mart 1625'te tahta I. Charles³ (1620-1649) geçmiştir. İngiliz tarihçi Jeremy Black'in değerlendirmesine göre I. Charles "kaypak", "güvenilmez", "itirazlara karşı anlayışsız ve küstah" biridir (Black, 2019: 107). I. Charles'in bu özelliklerinin kendisini 30 Ocak 1649'da idam edilmesine götüren süreçte ve İngiliz Devrimi'nde rolü bulunmaktadır. Ancak elbette bu durum tek başına yeterli değildir. İngiliz Devrimi'ne giden sürecin ekonomik, dini ve siyasi birçok nedeni bulunmaktadır.

Birçok tarihçi İngiliz Devrimi'nin en belirleyici nedeni olarak I. Charles'in mutlakiyetçi yönetimini göstermektedir. Dahası, I. Charles'in kendisinin atadığı kişilerden oluşan "*Kraliyet Danışma Meclisi (Privy Council)*" nin öneri ve tavsiyeleri ile ülkeyi yönetme süreci yine birçok tarihçi tarafından "*tiranlık dönemi*" olarak nitelendirilmektedir (Koç, 2018: 38). Hill, bu dönemi ele alırken hakim sınıfın bile I. Charles'in yönetiminden memnun olmadığına özellikle vurgu yapmaktadır (Hill, 2015: 160). Bu durumunun en büyük sebebi ise I. Charles'in parlamento üzerindeki veto yetkisini kötüye kullanması ve kralın hiçbir şekilde halk tarafından kontrol edilemeyeceği düşüncesidir.

İngiliz Devrimi'nin bir diğer önemli sebebi ise I. Charles'in parlamentoyu yalnızca gerektiği zamanlarda ve özellikle de mali konular ile ilgili toplaması,

³ Tarihte idam edilen ilk İngiliz kralı olan I. Charles, VI. James'in ikinci oğlu olup, 19 Kasım 1600 tarihinde İskoçya'da dünyaya gelmiştir. 1612'de ağabeyi Henry'nin ölümü üzerine vefat ilan edilmiş ve 27 Mart 1625'te kral olarak tahta çıkmıştır. Parlamento ile arasındaki tartışma ve anlaşmazlıklar, hükümdarlığı boyunca I. Charles'i derinden sarsmıştır. 1648 yılında Parlamento, Charles'in "vatana ihanet" ve "İngiliz toplumuna karşı suç işlemek" ten dolayı yargılanmasına karar vermiş ve 27 Ocak 1649 tarihinde I. Charles ölüm cezasına çarptırılmıştır. Charles 30 Ocak 1649'da günü Londra'da Whitehall Sarayı'nın avlusunda idam edilmiştir.

Bkz. <https://www.royal.uk/charles-i>

parlamentonun I. Charles'e karşı gelmeye başlaması ile dağıtılması ve liderlerinin bizzat I. Charles tarafından tutuklatılmasıdır. Kral ile parlamentonun İngiltere geleneklerine aykırı bu uyumsuzluğunun yanı sıra bu sürecin dini nedenleri ise İskoçya'da ortaya çıkmıştır. 1638 yılında “*İngiliz Tarzında Dua Kitabı*” (*English Style Prayer Book*) nın takdimi ile Charles'in yanlış politikaları muhtelif tepkilere neden olmuştur (Koç, 2018: 39).

1640'lı yıllar I. Charles ve parlamento / kraliyet yanlıları ve parlamenterler arasında yaşanan siyasi görüş ayrılıklarının ve beraberinde getirdiği çatışma ortamının giderek arttığı yıllardır. I. Charles, henüz göreve gelir gelmez parlamentoya karşı olan Buckingham Dükü'nü danışmanı olarak atamış ve parlamento'nun tüm karşı çıkışlarına karşın, Fransız kraliçe Henrietta Maria ile evlenmiştir (Hill, 1997: 124).

Bu gelişmelerin yanı sıra 1640'da hükümet mali açıdan zor duruma düşmüştür. Öte yandan ordu zaten savaşa karşı büyük bir isteksizlik içerisindeyken, İskoçlara karşı savaşmak için toparlanan birliklere kaynak yaratmada büyük sıkıntılar baş göstermiştir. Bu aşamada Soylular Meclisi ise I. Charles'e yeni bir parlamento toplaması için büyük bir baskı kurmuştur. I. Charles ilk olarak, kendi döneminde yalnızca 13 Nisan 1640 ve 5 Mayıs 1640 tarihleri arasında sadece üç hafta görev yapmış olduğu için “*Kısa Parlamento*” olarak adlandırılan parlamento'u üç hafta topladıktan sonra feshetmiştir. 3 Kasım 1640 günü I. Charles mali krizden kurtulmak için bu kez “*Uzun Parlamento*” yu toplantıya çağırılmış, böylece I. Charles kendi otoritesinden ve onurundan taviz vererek anayasa düzeni içinde parlamento'ya oldukça önemli bir yer sağlayan bir dizi siyasi reformu gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Bu reformların en önemlisi ise parlamento'nun onayı olmadan yeni bir vergi getirmenin kanunsuz ilan edilmesi olmuştur. Bu reform söz konusu dönemde I. Charles'in baskı mekanizmasına getirilmiş en önemli darbe olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, Uzun Parlamento, I. Charles'in bakanlarından bir kısmını idam etmiş, bakanların bir kısmı da yurdu terk etmek zorunda kalmış, Yıldız Mahkemesi, Yüksek Komisyon, Kuzey ve Galler Konseyleri, Vasiler Meclisi tek tek lağvedilmiştir. Böylece I. Charles'in itibarı daha da tükenmiştir. Bu dönemde birbiri ardına dini tarikatlar da ortaya çıkmış, toplantı ve yayın faaliyetlerini arttırmıştır (Hill, 2015: 160).

Ekleme gerekirse, 1640'lar İngiliz tarihinin en kötü dönemlerinden biri olmuş, iç savaşın yarattığı karışıklığın üstüne yoksulluk ve açlık eklenmiştir. Bu yıllarda yiyecek fiyatları savaş öncesi düzeyinin çok üstüne çıkmış, ücretler ve geçim masrafları önemli ölçüde artmıştır. Vergiler olağanüstü ağırlaşmış, yeni vergilerle

birlikte özellikle yoğun olarak tüketilen bira ve tütün gibi ürünlere ek vergiler getirilmiştir. Yoksullar, gruplar halinde toplanıp, pazarlara götürülen tahıllara el koyarak aralarında paylaşır hale gelmiştir. Ayrıca, kiralara aşırı derece artmıştır. Hasadın düşüklüğü terhis edilen askerler arasında geniş çapta açlık ve işsizliğe yol açmıştır. Üstelik orduda isyanlar çıkmıştır. Bu yıllar mal-mülk sahibi olan insanlar için de dehşet verici olmuş, soygun korkusu ile hiç kimse seyahat edemez ve hatta evlerinde bile güvende hissedemez hale gelmiştir (Hill, 2013: 119-122).

22 Ağustos 1642'de I. Charles'in York şehrinde kraliyet sancağına askerlerini toplamasıyla resmen başlayan iç savaşta başkomutan Sir Thomas Fairfax ve başkomutan yardımcısı Oliver Cromwell⁴ öncülüğündeki “*Yeni Model Ordu*” (*New Model Army*) I. Charles'i mağlup etmiştir. Uzun savaş yıllarından sonra, 1648 yılında aynı zamanda Uzun Parlamento'daki parlamentlerden biri olan Cromwell, kralın bütün ordularını yenilgiye uğratmış ve kesin askeri zaferi ilan etmiştir (Koç, 2018: 42).

Cromwell emrindeki ordu kazandığı bu zaferden sonra parlamento kral ile olan görüşmelerin sonlandırılması için baskı yapmış, 59 parlamento üyesinin desteğiyle kralı ölüme gönderen hükmü imzalamıştır. “Vatana ihanet” ve “İngiliz toplumuna karşı suç işlemek” ten dolayı yargılanmasına başlanan I. Charles 27 Ocak 1649 tarihinde ölüm cezasına çarptırılmıştır. I. Charles'in kraliyet armaları ve diğer nişanları sökülmüş ve bütün heykelleri yıkılmıştır. I. Charles'in kardeşi olan James ise yurt dışına sürgüne gönderilmiştir. I. Charles 30 Ocak 1649 günü Londra'da Whitehall Sarayı'nın avlusunda boynu vurularak idam edilmiştir (Black, 2019: 110).

Krallık rejimi “*gereksiz, ağır ve halkın özgürlüğü, güvenliği ve kamu yararı için tehlikeli*” olarak ilan edilerek kaldırılmış, 19 Mayıs 1649'da cumhuriyet ilan

⁴ Oliver Cromwell 25 Nisan 1599'da Huntingdon'da doğdu. 1628'de Huntington'dan parlamento üyesi seçilerek siyasal hayata atıldı. Cromwell, 1640'da Uzun Parlamento'ya Cambridge Üniversitesi mebusu olarak seçildi. Cromwell, iç savaş sürecinde generalliğe kadar yükseldi. Kral I. Charles'in vatanına ihanet ettiği için idam edilmesi gerektiğini savundu. Sonunda özellikle Cromwell'in baskısıyla 27 Ocak 1649 tarihinde I. Charles ölüm cezasına çarptırıldı ve 30 Ocak 1649 tarihinde de idam edildi. 1651 yılında kendisini ordunun başkomutanı olarak atadı, devletin başı olarak kendine yüksek bir maaş bağlandı ve Whitehall Sarayı'na yerleşti. 1653 yılında Cromwell, “İngiltere, İskoçya ve İrlanda'nın Koruyucu Lordu” ilan edildi ve bunun sonucunda da ülkenin mutlak hakimi oldu. Uzun yıllar İngiltere'yi tek başına yöneten Cromwell, 3 Eylül 1658 tarihinde sıtma hastalığından dolayı hayata veda etti (Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi, 1975: 728-738).

edilmiştir. Cromwell, 1653 yılında Uzun Parlamento'yu da feshetmiş ve yerine “*Barebones Paramentosu*” (*Barebones Parliament*)⁵ isimli yeni bir meclis atamıştır. Daha sonra Cromwell, kendisine krallık teklif edilse de hazırlanmış olduğu bir “*İngiltere Cumhuriyeti Anayasası*” (*The Instrument of Government*) na uygun olarak cumhuriyetin koruyucusu anlamında “*Koruyucu Lord*” (*Lord Protector*) ilan edilmiştir (Hill, 2005: 72-77). İngiltere tarihinde bu olay ilk ve tek olması açısından önem arz etmektedir. Böylece İngiltere'nin birliği tamamlanmış, İngiltere, İrlanda ve İskoçya'dan oluşan “*İngiliz Milletler Topluluğu*” (*Commonwealth of England*)⁶ resmen onaylanmış ve ilan edilmiştir.

Black, Cromwell'in liderliğindeki bu rejimin “*hoşgörüden ziyade dindarlığı vurgulayan askeri bir rejim*” olduğunu belirtmektedir. Cromwell, dindarlığın sürdürülmesi adına halkın uzun yıllardır süregelen geleneklerini -örneğin; Noel kutlamaları- dahi engellemiş, giderek daha da baskıcı bir rejim yaratmıştır (Black, 2019: 110-111). Gerçekten de Cromwell, özellikle ordusunu motive etmek için dini duygulardan oldukça fazla yararlanmış, din karşıtı olanları, dine küfür edenleri, isyancıları vb. ölümle cezalandırmıştır. Nitekim bu baskıcı rejimin yarattığı hoşnutsuzluk giderek daha da artmış ve halk çapında büyük bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur.

İngiliz Devrimi'nin 1649'dan 1660'a kadarki süreci, Cromwell'in askeri diktatörlüğü ve İngiltere'nin güçlü bir orduya, özellikle de deniz gücüne sahip olması nedeniyle⁷, dışarıya karşı savaşçı bir siyaset gütmesiyle belirlenmiştir. Ancak yukarıda değindiğimiz gibi Cromwell rejiminin halkta meydana getirdiği tepkinin yanı sıra aynı zamanda parlamento yanlıları (cumhuriyetçiler) ile Cromwell'in kişisel iktidarı arasında da parlamentonun birkaç kez feshedilmesine neden olacak bir boyuta ulaşan çatışma hızlanmıştır. Öyle ki cumhuriyet yanlıları ve hatta I. Charles'in idam ediliş sürecinde Cromwell'in yanında olmuş kesimler de artık kral yanlıları gibi Cromwell'e karşı büyük bir mücadele başlatmıştır. Bu nedenle Cromwell, 1657 yılında özellikle parlamentonun baskısına kayıtsız

⁵ Küçük Parlamento ya da Azizlerin Paramentosu olarak da adlandırılan bu İngiliz paramentosu İngiliz İç Savaşı'ndan sonra meydana çıkan yönetim krizine son çare olarak 4 Temmuz 1653 günü oluşturulmuştur. Cromwell'in “*Lord Protector*” olarak ilan edilmesinden önce İngiltere'nin istikrarını sağlayacak bir girişimdir.

⁶ I. Charles'in idam edilmesi ve kraliyetin lağvedilmesi ile ortaya çıkan ve 1660 yılında II. Charles'in kral olmasıyla son bulan cumhuriyetçi döneme “*Commonwealth Dönemi*” denilmektedir.

⁷ Cromwell, ölümüne kadar beş yıl süreyle ülkeyi tek başına yönetmiş ve bu süreçte İngiliz ordusunu ve donanmasını büyük ölçüde geliştirmiştir.

kalamamış ve “*Mütevazı Dilekçe ve Tavsiye*” (*Humble Petition and Advice*) isimli yeni anayasanın hazırlanmasını kabul etmiştir (Ağaoğulları, Çulha Zabcı & Ergün, 2009: 133-134).

Cromwell, 1658 yılında çıkmış olduğu bir seferde sıtmaya yakalanmış ve zaferinin onuncu yılında 3 Eylül 1658'de vefat etmiştir. Cromwell'e olan tepki öldükten sonra dahi son bulmamıştır. Örneğin, ölümünden sonra tahta çıkan II. Charles, I. Charles'ın idamının yıl dönümü olan 30 Ocak 1661'de, Cromwell'in cesedini mezarından çıkarttırarak zincirlere vurdurmuş ve suçluların idam edildiği Tyburn'de darağacına astırmıştır. Vücudu paramparça olan Cromwell'in kellesi, bir mızrağın ucuna geçirilmiş ve Westminster Katedrali'nin önünde bir süre sergilenmiştir (McMains, 2000).

Bütün bu gelişmeler ile birlikte İngiltere'de cumhuriyet, bir kralın yargılanıp ve ardından idam edilmesinden sonra kurulmuştur. İktidar ve yönetim şekli değişmiş ve yeni bir anayasa inşa edilmiştir. Ancak bu durum Cromwell'in ölümünün hemen ardından kendisi gibi bir otorite sağlayacak varisi olmadığından kısa sürmüştür⁸. Krallıktan cumhuriyete kısa süreli bu geçiş İngiltere'de tarihte eşi benzeri görülmemiş bir olaydır (Koç, 2018: 60-61). Bu nedenle de İngiliz Devrimi İngiltere tarihi açısından benzersizdir. Cromwell'in başlattığı devrim hareketi İngiltere'de aynı zamanda demokratikleşme sürecini başlatmış ve monarşinin daha sonraki birçok girişimi, bu devrimin oluşturduğu bilinçten dolayı her seferinde yarım kalmıştır.

III. TESVİYECİLER HAREKETİ

Tesviyeciler, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi ve korunması, halk egemenliği, yaygın oy hakkı, kanun önünde eşitlik, dinsel hoşgörü, özel mülkiyetin korunması ve güvence altına alınması, kilise-devlet bağının koparılması, halkın temsili, parlamentonun teşkili, parlamento üyelerinin seçimi ve görev sürelerinin sınırlandırılması, iktidarın keyfi güç ve yetkilerinin sınırlandırılması vb. isteklerle ortaya çıkmış bir siyasi harekettir. Tesviyeciler monarşi ve aristokrasi gibi keyfi ve ayrıcalık sağlayan rejimler yerine genel oyla seçilen bir parlamento için mücadele etmişlerdir.

⁸ Cromwell öldükten sonra 1658'de yerine geçen oğlu Richard otoriter bir lider değildi ve ordunun desteğini almayı başaramadı. İktidarı yalnızca yedi ay sürmüştür. Böylece cumhuriyet zayıflamış ve büyük bir krizin ardından oluşturulan yeni parlamento kısa bir süre içerisinde II. Charles'i kral olarak ilan etmiştir (Black, 2019: 112).

Tesviyeciler, John Lilburne liderliğinde gelişmiş bir harekettir. John Lilburne⁹ dışında hareketin diğer önemli temsilcileri Richard Overton¹⁰, William Walwyn¹¹ ve Thomas Prince¹² dir.

İngiliz Devrimi sürecinde Tesviyeciler bir dizi dilekçe, bildiri, manifesto vb. yayınlamak suretiyle iktidarın sıkı bir şekilde sınırlandırılması gerektiğini savunmuşlardır (Davies, 2011: 110).

Tesviyeciler'in savundukları görüşleri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: (Ağaoğulları, 2013: 141):

- Halk her açıdan özgür olmalıdır.

⁹ “Özgür Doğan John” lakabı ile tanınan John Lilburne (1614-1657), İngiliz Devrimi'nin en önemli liderlerinden ve destekleyicilerinden birisi olmuştur. Genç yaşında kilise ve lordlar aleyhine yazılar yazmıştır. Bunun üzerine kırbaçlanmış ve hapse atılmıştır. 1641 yılında parlamento tarafından serbest bırakılmış ve parlamentoda bir komisyonda görev almıştır. Koyu bir püritan ve kalvinist olmasına rağmen sosyal ve anayasal reformun savunucusu olmuştur. William Walwyn ve Richard Overton ile birlikte Leveller Partisi'nin liderliğini yapmıştır. Lilburne, inançlı ve kararlı bir kişiliğe sahiptir. Yaşamı boyunca özgürlüğü savunmuş ve toplumdaki yozlaşmaya karşı mücadele etmiştir. Lilburne'nin bu çabaları askerler ve Londra'daki artisan sınıfı tarafından desteklenmiştir. Ölümüne mal olsa bile görüşlerini savunmakta kararlı ve korkusuz biri olan Lilburne, 1648 yılında Cromwell'e karşı mücadele vermiştir. Bu dönemde, sağduyu sahibi ve uzlaşma taraftarı olmayan özelliği nedeniyle Tesviyeciler başarısız olmuş ve Lilburne bir süre için yeniden hapse atılmıştır. 1649'dan sonra liderliğini yaptığı Tesviyeciler hareketi önemini kaybetmiştir. Lilburne'nin başarısızlığında kişilik ve karakteri kadar bu hareketin programındaki hatalar da önemli bir role sahip olmuştur. O dönemde, İngiltere'de halk arasında ve parlamentoda mülkiyetin zorbalığa karşı korunmasını isteyen bir atmosfer hakim iken, Lilburne, ekonomik eşitlikten daha çok sosyal ve siyasal eşitliği savunmasına karşılık herkesin servetinin eşit olmasını isteyen birisi olmakla suçlanmıştır (Aktan, 2017: 241).

¹⁰ Richard Overton (1631-1664), tesviyecilerin manifesto yazarlarının başında gelen bir politik aktivist idi. 50'ye yakın bildiri (manifesto) kaleme aldı. Newgate (1646-47) ve Tower of London'da (1649) zindanlara hapsedildi. Bkz. Foxley, 2012.

¹¹ William Walwyn (1600-1681), Tesviyeciler hareketinin önde gelen liderlerinden biriydi. Dini hoşgörüyü savundu ve bu konuda yazılar kaleme aldı. Tesviyeciler hareketinin temellerini Magna Carta'dan ziyade doğal hukuk felsefesi ve akıl ile açıklamaya çalıştı. Aynı zamanda bir tıp pratisyeni olan Walwyn 1681'de öldü ve Lilburne ve arkadaşları ile aynı mezara (New Churchyard, Bethlem) gömüldü. Bkz. Foxley, 2012.

Ayrıca bkz. <https://oll.libertyfund.org/people/william-walwyn>

¹² Thomas Prince (1630-1657), John Lilburne, Richard Overton, William Walwyn ile birlikte İngiltere Halkının Özgür Anlaşması metnini kaleme alanlardan biriydi.

- Bütün toplumsal farklılıklar ortadan kaldırılmalıdır.
- Soyluların bütün ayrıcalıklarına ve ticarete tekelleşmeye son verilmeli, hukuki açıdan eşitlik sağlanmalıdır.
- Doğal yasalar gözetilmelidir.
- Özel mülkiyet hakkı gibi bireylerin doğuştan sahip olduğu haklar güvence altına alınmalıdır.
- Siyasi haklar mülkten bağımsız olmalıdır.
- Herkesin serbestçe, ırk, cins, düşünce, din, mezhep vb. ayrımı gözetilmeksizin oyunu kullanabilmesi ve yönetime katılması anlamına gelen "genel oy ilkesi" benimsenmelidir.
- Bireyin hak ve özgürlükleri bir anayasal sistem aracılığıyla koruma altına alınmalıdır. Eğer bu hak ve özgürlükler çiğnenirse halkın direnme hakkı meşru kabul edilmelidir.
- Toplumsal ve siyasi yaşam kilisenin kurallarından bağımsız kalmalı ve dini açıdan hoşgörü ortamı sağlanmalıdır.

Hill'in anlatımı ile (Hill, 2016: 67): “*Tesviyeciler'in ağzında 'bir İngiliz'in özgürlüğü' çok daha farklı ve çok daha modern bir anlama geliyordu; 'Özgür doğmuş John' Lilburne, sınıf farklılığından demokratik bir slogan yaratmıştı.*”

Tesviyeciler, siyasette ileri derecede radikal bir yaklaşım benimsemiş, orduyu ve askeriyei aşırı derecede eleştirmiştir. Ancak, her rütbeden insan arasında pek çok dost edinmişlerdir. Çünkü siyasi alanda etkili olmak istiyorlarsa ordunun kontrolünün ele geçirilmesi gerektiğini anlamışlardır (Hill, 2013: 74). Bu durum hareketin lideri Lilburne'nin 1647 yılında yazdığı bir mektupta yer alan şu ifadelerden de anlaşılabilir: “...şimdi İngiltere'de gücün iktidarı dışında yürürlükte olan bir başka güç yoktur; bir süvari birliği tarafından iyi yasa olarak yapılan adil ve ahlaki bir eylem, görebildiğim kadarıyla İngiltere'de herhangi bir

*yargıç tarafından uygulanan yasa kadar iyidir*¹³.” Tesviyeciler böylece Cromwell'in Yeni Model Ordu'sunda önemli bir azınlık olmuştur. Tesviyeciler ordu içerisinde güçlü konumda olma yaklaşımları ile İngiltere'de iç savaş döneminde ordu içerisindeki üst düzey rütbeliler ve askerleri ile birlikte kralın güç ve yetkilerini sınırlandırmak isteyen Cromwell'e büyük destek vermiş ve zaferinde önemli bir rol oynamıştır. Bu noktada önemli olan ise Tesviyeciler'in yalnızca kralın değil, yukarıda da değindiğimiz gibi soyluların yani toprak sahiplerinin de güç ve yetkilerini sınırlandırmak istemeleridir.

Tesviyeciler'in İngiliz Devrimi sürecinde ortaya çıkışlarından devrimin sonuna kadarki süreçte gerçekleşen olayları şu şekilde özetlememiz mümkündür.¹⁴

- 1645 yılının Nisan ayında orduda görev yapmakta olan Yarbay Lilburne, vicdani gerekçeler nedeniyle görevinden istifa etmiştir. Lilburne Londra'da Overton ve Walwyn dahil olmak üzere, etrafında bir grup arkadaş ve destekçi toplamaya başlamıştır.
- 1645 yılının Temmuz ayında Lilburne, kraliyetçilerle yazışmakla suçladığı Avam Kamarası Başkanı William Lenthall'a suç isnat etmekten tutuklanmış ve hapse atılmıştır. Ancak kısa süre sonra iki binin üzerinde önde gelen Londra vatandaşı tarafından Avam Kamarası'na verilen dilekçelerden sonra Lilburne serbest bırakılmıştır.
- 1646 yılının Haziran ayında Lilburne yeniden tutuklanmıştır. Lilburne'nin tutuklanma gerekçesi bu kez Manchester Earl'ünü, ihanetle suçlanan bir subayı korumakla itham etmesi olmuştur. Lilburne'nin hemen ardından Ağustos ayında ise bu kez Overton tutuklanmıştır. Overton'un tutuklanma gerekçesi ise izinsiz bir şekilde bastırıldığı broşürler olmuştur. Bu süreçte Lilburne'nin yeniden serbest kalması için başlatılan kampanya Tesviyeciler'in ortaya çıkmasında önemli etkiye sahip olmuştur.

¹³ Lilburne, J. & Marten, H., (1647), Two Letters: The One from Lieutenant Colonel John Lilburne to Colonel Henry Martin, A Member of the House of Commons, with His Answer, London, <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:001554336>, Alıntı için bkz. Hill, 2013: 74.

¹⁴ Tesviyeciler hareketinin doğuşu ve mücadelesi ile ilgili olarak kapsamlı bilgiler için şu kaynaklara müracaat edilebilir: Brailsford, 1976; Shaw, 1968; Sharp, 1998; Foxley, 2013; Rees, 2017; Morton, 1975; Underdown, 1971; Wolfe, 1944; Lamping, 2019; Levy, 1983; Curtis, 1991; Hill, 2015. Kronolojik özetlemede Moore, 2019'den yararlanmış bulunuyoruz.

- 1646 yılının Temmuz ayında İngiltere'de iç savaşın ilk aşaması sona ermiş, ancak geciken ödemeler, savaş zamanı hizmetleri için tazminat verilmemesi vb. durumlar askerler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır.
- 1647 yılının Nisan ayında Tesviyeciler'den bazı askerler, şikayetlerini parlamentoya bildirmek için bazı parlamenter ile görüşme yapmış ve şikayetlerini parlamentoya iletmek için “ajitatörler” (*delegeler*) seçmeye başlamıştır. İsyan tehdidinde bulunan ajitatörlerin baskısı altında olan başkomutan Fairfax, bir eylem planlamak amacıyla tüm ordunun toplanmasını kabul etmiştir.
- 1647 yılının Haziran ayında ajitatörler, parlamentonun kendisiyle ayrı bir anlaşma müzakere etmesini engellemek amacıyla I. Charles'ı kendi gözetimleri altına almıştır. Ordu, Newmarket Heath'te toplanmış, askerler, şikayetleri giderilene kadar dağılmayı reddederek parlamentoya karşı çıkmıştır. Bunun üzerine subay ve askerleri temsil eden Ordu Genel Kurulu oluşturulmuştur. Genel Kurul, Tesviyeciler'in bazı fikirleri içeren politik bir programı kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak kısa süre sonra parlamento baskı altında çıkarılan bütün önerileri yürürlükten geri çekmiştir.
- 1647 yılının Eylül ayında Overton serbest bırakılmıştır. Ekim ayında ise beş alaydan ajitatörler, “*The Case of the Army Truly Stated*” belgesini Fairfax'a bir manifesto olarak sunmuştur. Genel Kurul, söz konusu belge esas alınarak hazırlanan yeni bir anayasa olan “*İngiltere'nin Özgür Halkının İlk Anlaşması*” (*A First Agreement of the Free People of England*) nı ele almıştır. Lilburne hareketi “*Putney Görüşmeleri (28 Ekim - 11 Kasım 1647)*” olarak bilinen bu görüşmelerde ilk kez resmi olarak “*Tesviyeciler*” (*Levellers*) olarak adlandırılmıştır. Kasım ayında ise Hertfordshire yakınındaki Tesviyeciler askerleri isyana kalkışmış, Fairfax ve Cromwell'in ortak çağrısından sonra isyan durdurulmuştur. Ancak isyan sonucunda Tesviyeciler'den bir asker idam edilmiştir. Elbette bu durum, hareket için ciddi bir engel olmuştur.
- 1648 yılının Haziran ayında haftada bir kez olmak üzere Tesviyeciler'in gazetesi olan “*The Moderate*” yayımlanmaya başlamıştır. Bütün bu süreçte halen tutuklu olan Lilburne ise Ağustos ayında destekçileri

tarafından Avam Kamarası'na verilen dilekçelerden sonra yeniden serbest bırakılmıştır.

- 1648 yılının Kasım ayında, Cromwell, hala kral ile uzlaşmak isteyen parlamentodaki güçlü gruplar hakkında endişeli olduğu için Tesviyeciler'i anayasal bir çözüm hakkında yeni görüşmeler yapmaya davet etmiştir. Tesviyeciler, “*Whitehall Görüşmeleri*” (14 Aralık - 13 Ocak) olarak bilinen bu görüşmelerden sonra “*İngiltere'nin Özgür Halkının Anlaşması*” (*An Agreement of the Free People of England*) nı Subaylar Genel Kurulu'na sunsa da anlaşma, içerdiği dini hoşgörü önermeleri nedeniyle reddedilmiştir. Yukarıda da detaylıca değindiğimiz üzere kısa bir süre sonra 1649 yılının Ocak ayında I. Charles, vatana ihanet yüzünden yargılanarak idam edilmiştir.
- I. Charles'in idamından sonra ordudaki Tesviyeciler'in faaliyetleri yoğunlaşmış, bunun üzerine askerlerin parlamentoya dilekçe verme hakkı yasaklanmıştır. Ayrıca, Tesviyeciler'i rahatsız eden bir takım olaylar cereyan etmiştir. 1649 yılının Şubat ayında Lilburne, gazetesinde “*İngiltere'nin Yeni Zincirleri Keşfedildi*” (*England's New Chains Discovered*) başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Bu yazının hemen ardından sekiz Tesviyeciler askeri, Fairfax'in makamına çıkarak dilekçe hakkının geri verilmesini talep etmiş, ancak bu askerlerden beşi ordudan atılmıştır. Lilburne, bu kez “*İngiltere'nin Yeni Zincirlerinin İkinci Kısmı Keşfedildi*” (*The Second Part of England's New Chains Discovered*) başlıklı ikinci bir yazı kaleme almıştır. Hemen sonrasında 1649 yılının Mart ayında Lilburne, Walwyn, Overton ve bir diğer Tesviyeciler üyesi Thomas Prince vatana ihanetten tutuklanmıştır. Bunun üzerine Nisan ayında Londra'daki Tesviyeciler askerleri, Robert Lockyer liderliğinde bir isyan başlatmış ancak, Tesviyeciler, Fairfax ve Cromwell'in çağrılarında sonra teslim olmak zorunda kalmıştır. İsyanın ardından ise Lockyer idam edilmiştir. Bu isyanı Salisbury, Aylesbury ve Banbury'deki Tesviyeciler'in isyanları izlemiştir. Ancak Fairfax ve Cromwell, Londra'dan harekete geçerek bu isyanları da bastırmış, Tesviyeciler'in bir kısmını yine idam ettirmiştir.
- 1649 yılının Eylül ayında bu kez Oxford'daki Tesviyeciler askerleri isyan etmiş, ancak bu isyan da başarısız olmakla kalmamış, iki asker daha idam edilmiştir.

- Son olarak Tesviyeciler'in “*The Moderate*” isimli gazetesi yayından kaldırılmış, Lilburne vatana ihanetten yargılanmasının ardından beraat etmiş, Lilburne'nin yanısıra Walwyn, Overton ve Prince serbest bırakılmıştır. Böylelikle İngiltere tarihinde önemli bir hareket olan Tesviyeciler'in gücü ve etkisi giderek azalmıştır.

IV. ANAYASAL HUKUK DEVLETİ ve İKTİDARIN SINIRLANDIRILMASINA YÖNELİK BİR MANİFESTO: TESVİYECİLER BİLDİRGESİ

İngiliz Devrimi, 1789 Fransız Devrimi gibi büyük bir toplumsal harekettir ve Fransız Devrimi'nin hazırlayıcısı niteliğindedir (Hill, 2005: 13). Tesviyeciler otoriteye karşı bir isyan hareketidir. Tesviyeciler hareketi sayesinde daha önce hiçbir şekilde özgürce tartışmamış, görüşlerini herhangi bir şekilde yayınlamamış kişiler baskıya ve sansüre karşı büyük bir uzlaşa yaratmıştır (Hill, 2015: 238-239).

Keyfi yönetimleri engelleme çabasının bir ürünü olan anayasacılık tarihsel süreçte mutlak güç ve yetkilere sahip keyfi yönetimler altında ezilen halkların mücadeleleri sonucu gündeme gelmiştir. En kısa ve öz bir tabir ile “sınırlı devlet” anlamına gelen anayasacılık fikri, iktidarın bağlayıcı anayasal kurallar ile sınırlandırılmasını savunmaktadır. 1215 tarihli Magna Carta Libertatum ile başlayan anayasacılık mücadelesi 17. Yüzyılda Tesviyeciler hareketi ile bir başka büyük mücadeleye dönüşmüştür. Günümüzden 350 yıldan fazla bir süre önce kaleme alınan Tesviyeciler bildirgeleri anayasacılık hareketlerinin tarihteki eşsiz öneme sahip örneklerinden birisidir (Loughlin, 2007, Orr, 2012 & Foxley, 2019).

Anayasacılığın ve anayasal hukuk devletinin olmazsa olmaz unsurları, temsil ve katılım, hukukun üstünlüğü, sosyal sözleşme, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı, kuvvetler ayrılığı, kontrol ve denge, federalizm, anayasal kuralların kolay değiştirilmesini engelleyecek kurallar vb. yüzyıllar öncesinde Tesviyeciler bildirgelerinde kısmen yer almış ilkelere dir.

Tesviyeciler bildirgesi iktidarın güç ve yetkilerini sınırlandıracak ve halk için devredilemez bir dizi hak ve özgürlükler içeren yazılı bir anayasa örneğidir.

1647 tarihli “*İngiltere'nin Özgür Halkının İlk Anlaşması*” veya “*Birinci Leveller (Tesviyeciler) Bildirgesi*” nde dini özgürlükler, zorunlu askerlik, kanunların hiçbir

ayırma tabi olmadan herkes için geçerliliği vb. konuların doğal haklar olduğuna vurgu yapılmıştır.

1649 tarihli “*İngiltere'nin Özgür Halkının Anlaşması*” ise Tesviyecilerin hazırladıkları nihai metindir ve tam anlamı ile anayasal hukuk devleti ve iktidarın sınırlandırılmasına yönelik bir manifestodur.

Tesviyeciler Bildirgesi'nde (*İngiltere'nin Özgür Halkının Anlaşması*, 1649) kişisel hak ve özgürlüklerin korunması, yolsuzlukların önlenmesi, suçlara adil ve eşit cezalar verilmesi, dini konularla ilgili özgürlüklerin sağlanması, liyakat sahibi temsilcilerin seçilmesi, barışın ve yabancı ülkeler ile yapılan ticaretin sürdürülmesi, imtiyaz ve ayrıcalıklara son verilmesi, hukukun üstünlüğünün tesisi, dava açma vb. hakların korunması, ordunun toplanmasına ilişkin kurallar getirilmesi, zorunlu askerliğin kaldırılması, vb. konular yer almıştır.

Bildirge'nin birçok maddesi doğrudan çeşitli sınırlandırmalar içermektedir. 1649 tarihli “*İngiltere'nin Özgür Halkının Anlaşması*” içerisinde krala hizmet etmiş olanların yüksek vekillğe seçilme süreleri, mevcut parlamenterlerin ve herhangi bir temsilciliğin her hangi bir üyesinin bir sonraki meclise seçilme hakları, parlamenterlerin güç ve yetkileri, yolsuzluk vb. faaliyetlerde bulunmuş kişi veya grupların herhangi bir temsilciliğin üyesi olma hakları ve en önemlisi de aynı kişilerin iktidarda uzun süre bulunmasını engellemeye yönelik muhtelif hükümler yer almaktadır.

Bildirge'de ayrıca parlamentonun ekonomik konular ile ilgili güç ve yetkilerinin de sınırlandırılmasına yönelik çeşitli hükümler bulunmaktadır. Parlamentonun serbest ticareti engellemeye yönelik düzenlemeler yapması, aşırı bir yük oluşturan gümrük veya satış vergileri yürürlüğe koyması, muhtelif muafiyet ve istisnalar şeklinde ayrımcılık uygulamaları yapması vs. engellenmek istenmiştir.

V. SONUÇ

John Lilburne ve arkadaşlarının girişimi ile başlayan Tesviyeciler hareketi özgürlüklerin korunması ve garanti altına alınmasını savunan bir anayasacılık hareketidir. Bugün modern dünyada “*Anayasal Demokrasi*” ve “*Anayasal Hukuk Devleti*” olarak ifade ettiğimiz idealin peşinde koşan bu özgürlük savaşçılarının mücadeleleri Magna Carta sonrasındaki ilk ve belki de en önemli anayasacılık hareketlerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Tesviyeciler, insan hak ve özgürlükleri, sosyal sözleşme felsefesi, tabii hukuk felsefesi, kuvvetler ayrılığı,

temsil ve katılım, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı, federalizm, inançlara karşı hoşgörü ve saire liberal görüşleri ilk kez etkileyici biçimde bir sivil anayasa metni içerisinde dile getirmişler ve tarihte eşi az bulunur bir özgürlük mücadelesi vermişlerdir. Kral Yurtsuz John'a karşı isyan bayrağının açılması, Kral I. Charles'ın kafasının kesilmesi, Kral II. Jack'in ülkeden kovulması ve özgürlük mücadeleleri uğruna binlerce insanın hayatını kaybetmesi İngiltere özgürlük tarihinin unutulmaz olaylarıdır.

Kaynaklar

Ağaoğulları, M. A., (2013), 17.Yüzyıl İngiliz Devrimleri: Modern Devletin Biçimlenişi, içinde: Siyasi Düşünceler Tarihi, (Ed: M. A. Ağaoğulları), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2870, ss. 128-155.

Ağaoğulları, M. A., Çulha Zabcı, F. & Ergün, R., (2009), Kral-Devletten Ulus-Devlete, Ankara: İmge Kitabevi.

Aktan, C. C., (2017), Özgürlük Felsefesi, Ankara: Orion Kitabevi.

Aylmer, G. E., (1975), The Levellers in the English Revolution, London: Thomas and Hudson.

Black, J., (2019), Kısa İngiltere Tarihi, (Çev: E. Duru), İstanbul: Say Yayınları.

Brailsford, H. N., (1976), The Levellers and The English Revolution, Spokesman, Nottingham: Spokesman Books.

Cambridge Dictionaries, (2019), Levellers,
<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/leveller>.

Collins Dictionaries, (2019), Levellers,
<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/leveler>.

Curtis, M. K., (1991), In Pursuit of Liberty: The Levellers and the American Bill of Rights (1991), University of Minnesota Law School, Constitutional Commentary, 737, <https://scholarship.law.umn.edu/concomm/737>

Davies, S., (2011), Liberteryenizme Tarihi ve Güncel Açından Kısa Bir Bakış, (Çev: A. Yayla), Liberal Düşünce, 16 (64): 107-127.

Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi, Cilt: 4 (1975), İstanbul: Gelişim Yayınları.

Foxley, R., (2012), *The Levellers: John Lilburne, Richard Overton and William Walwyn*, içinde: (Ed: L. L. Knoppers), *The Oxford Handbook of Literature and the English Revolution*, Oxford: Oxford University Press, ss. 272-286.

Foxley, R., (2013), *The Levellers: Radical Political Thought in the English Revolution*, Manchester, Manchester University Press.

Foxley, R., (2019), *The Levellers and the English Constitution in the English Civil War*, <http://books.openedition.org/psorbonne/54403>.

Gregg, P., (1961), *Free-Born John: A Biography of John Lilburne*, London: G. G. Harrap Co.

Hart, D. M., (2018), *Tracts on Liberty by the Levellers and their Critics (1638-1660)*, Cilt: 5, (Ed: D. M. Hart & R. Kenyon), Indianapolis: Liberty Fund, (2014-2018), (1648), <https://oll.libertyfund.org/titles/2600>.

Hill, C., (1997), *Puritanism and Revolution*, New York: Palgrave Macmillan.

Hill, C., (2005), *1640 İngiliz Devrimi*, (Çev: N. Kalaycıoğlu), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Hill, C., (2013), *Dünya Altüst Oldu: İngiliz Devrimi'nde Radikal Düşünceler*, (Çev: U. Kocabaşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.

Hill, C., (2015), *İngiliz Devrimler Çağı: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimi'ne (1530-1780)*, (Çev: L. Akalın), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Hill, C., (2016), *İngiltere'de Devrimler Çağı: 1603-1714*, (Çev: U. Kocabaşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.

Koç, A. K., (2018), *Paradigmatik Devrim: İngiliz Şanlı Devrimi*, Ankara: Liberte Yayınları.

Lamping, C. J., (2019), *Levellers*, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, <https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/christianity/protestant-denominations/levellers>.

Levy, M. B., (1983), *Freedom, Property and the Levellers: The Case of John Lilburne*, *Western Political Quarterly*, 36 (1): 116-133.

Lilburne, J. & Marten, H., (1647), *Two Letters: The One from Lievtenant Colonell John Lilburne to Colonel Henry Martin, A Member of the House of Commons, with His Answer*, London, <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:001554336>.

Loughlin, M., (2007), The Constitutional Thought of the Levellers, *Current Legal Problems*, 60 (1): 1-39.

McMains, H. F., (2000), *The Death of Oliver Cromwell*, Lexington: The University Press of Kentucky.

Moore, R., (2019), *The Levellers: A Chronology and Bibliography*,
<https://www.diggers.org/diggers/levellers.htm>.

Morton, A. L., (ed.), (1975), *Freedom in Arms: A Collection of Leveller Writings*, New York: International Publishers.

Online Library of Liberty, (2016), *Overton, An Arrow Against all Tyrants (1646)*,
<https://oll.libertyfund.org/pages/overton-an-arrow-against-all-tyrants-1646>.

Online Library of Liberty, (2019), *William Walwyn*,
<https://oll.libertyfund.org/people/william-walwyn>.

Orr, D. A., (2012), *Constitutionalism: Ancient, Modern and Early Modern in the Agreements of the People*, içinde: (Ed: P. Baker, E. Vernon), *The Agreements of the People, the Levellers and the Constitutional Crisis of the English Revolution*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, ss. 76-96.

Overton, R., (1646), *An Arrow against All Tyrants and Tyranny, Shot from the Prison of Newgate into the Prerogative Bowels of the Arbitrary House of Lords and All Other Usurpers and Tyrants Whatsoever*,
<https://oll.libertyfund.org/pages/overton-an-arrow-against-all-tyrants-1646>.

Oxford Dictionaries, (2019), *Levellers*,
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/leveller>.

Rees, J., (2016), *The Leveller Revolution: Radical Political Organisation in England, 1640-1650*, London: Verso Books.

Rees, J., (ed), (2017), *John Lilburne and the Levellers: Reappraising the Roots of English Radicalism 400 Years On* (Routledge Studies in Radical History and Politics), London: Taylor and Francis.

Sharp, A. (ed.). (1998), *The English Levellers* (Cambridge Texts in the History of Political Thought). Cambridge: Cambridge University Press.

Shaw, H., (1968), *The Levellers*, London: Longmans.

The Royal Household, (2019), *Charles I (1625-1649)*,
<https://www.royal.uk/charles-i>.

Underdown, D., (1971), *Pride's Purge: Politics in the Puritan Revolution*, Oxford: Clarendon.

Wolfe, D., (ed)., (1944), *Leveller Manifestoes of the Puritan Revolution*, New York: Thomas Nelson.